

ΥΛΑΝΤΡΟΝ

ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΟ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ

ΘΑΝΑΣΗΣ ΒΑΛΤΙΝΟΣ
ΜΙΧΑΛΗΣ ΠΑΣΙΑΡΔΗΣ
ΘΑΝΑΣΗΣ ΚΩΣΤΑΒΑΡΑΣ
ΔΕΣΠΟΙΝΑ ΘΕΟΔΟΥΛΟΥ-ΞΥΔΙΑ
ΓΙΩΡΓΟΣ ΑΡΑΓΗΣ
ΠΑΝΟΣ ΚΥΠΑΡΙΣΣΗΣ
ΓΙΩΡΓΗΣ ΜΑΝΟΥΣΑΚΗΣ
ΣΤΕΦΑΝΟΣ ΜΠΕΚΑΤΩΡΟΣ
OLEZIA FEDINA
ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΓΙΑΛΑΜΑΣ
ΑΝΤΩΝΗΣ ΠΕΡΑΝΤΩΝΑΚΗΣ
ΜΑΡΙΑ ΨΑΧΟΥ
ΧΡΗΣΤΟΣ ΜΑΥΡΗΣ
ΣΤΕΦΑΝΟΣ ΣΤΑΥΡΙΔΗΣ
ΜΑΡΙΑ ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ
ΠΑΝΤΕΛΗΣ ΓΕΩΡΓΙΟΥ

Μεταφράσεις: ΑΒΒΑΣΙΔΕΣ, Μ. Σαββίδης * ΤΡΑΓΟΥΔΙΑ ΤΗΣ ΑΓΑΠΗΣ, Ε. Μεκάση-Σουλιώτη * Ο. MANDELSTAM, Φ. Ελόεβα-Μ. Πιερός * Ε. MONTALE, Α. Δ. Λαζαρίδου * J. BRODSKI, Γ. Μολέσκης * Μ. C. ANTAY, Α. Καρρά * ΤΣ. ΕΛΕΝΚΟΒΑ, Κ. Δημάνης

ΠΑΡΑΠΟΥΛΙΑ

Γράφουν: Κ. Άλκιμος, Γ. Βέης, Γ. Γεωργής, Μ. Εφταγωνίτης, Ε. Καραγιώργης, Α. Κουδουνάρης, Ν. Λαπαθιώτης, Λ. Λάρκου, Κ. Λυμπουρής, Γ. Μύαρης, Π. Νικολαΐδης, Χρ. Ε. Παπακώστα, Μ. Πιερός, Κ. Σερέζης, Μ. Σμυρνιός, Μ. Σουλιώτης, Α. Φυλακτού

Μάιος 2003

4

τιμή: 5 Λ.Κ.

ΓΙΩΡΓΟΣ ΑΡΑΓΗΣ

«Ὁ Σολωμός εἶπε...»

Ἐρωτήσει κανείς ἕνα φιλόλογο ἢ ἄνθρωπο τῶν γραμμάτων γενικότερα, ποιός εἶπε τή φράση, «Πρέπει πρώτα με δύναμη νά συλλάβῃ ὁ νοῦς κι ἔπειτα ἡ καρδιά νά αἰσθανθῇ ὅ,τι ὁ νοῦς ἐσυνέλαβε», θά ἀπαντήσει ἀμέσως ὅτι τήν εἶπε ὁ Σολωμός. Αὐτό συμπεραίνω ἀπό τό γεγονός ὅτι ἔτσι ἔχω δεῖ νά ἀναφέρεται σέ διάφορα γραφτά: ὡς φράση τοῦ Σολωμοῦ. Ἡ ἀλήθεια εἶναι ὡστόσο πῶς ἡ φράση αὐτή δέν μᾶς παραδόθηκε ἀπευθείας ἀπό τό στόμα ἢ τήν πένα τοῦ Σολωμοῦ. Τήν ξέρουμε ἀπό τά *Προλεγόμενα* τοῦ Πολυλά στήν πρώτη ἔκδοση τῶν *Εὐρισκομένων* τοῦ ποιητῆ. Ἀντιγράφω τό σχετικό μέρος. «Εὐρισκόμενος εἰς τό Μιλάνο ἐγνώρισε τόν Μόντη καί τόν ἔβλεπε συχνά. Ἐπείραζε τόν περίφημο ποιητήν ἢ κριτική τόλμη τοῦ Σολωμοῦ, ὁ ὁποῖος, μ' ὄλον ὅτι εἰλικρινῆς θαυμαστής του, δέν ἐδίσταζε ὅμως ποτέ νά τοῦ φανερώσῃ τή γνώμη του. «Δέν πρέπει τινάς νά συλλογίζεται τόσο» τοῦ εἶπε ὁ Μόντης ἐρεθισμένος, ἐνῶ ὁ Σολωμός ἐρμήνευε ἕνα χωρίον τοῦ Δάντη, «πρέπει νά αἰσθάνεσαι, νά αἰσθάνεσαι». Πρέπει πρώτα μέ δύναμη νά συλλάβῃ ὁ νοῦς – ἀπάντησε ὁ νέος ποιητής – κι ἔπειτα ἡ καρδιά νά αἰσθανθῇ ὅ,τι ὁ νοῦς ἐσυνέλαβε».

Ὁ Πολυλάς δέν ἦταν βέβαια παρών, δέν εἶχε γεννηθεῖ ἀκόμα, στή συζήτηση τοῦ Σολωμοῦ μέ τόν Μόντη. Ἄν ἦταν κάποιος Ἑλληνας φίλος ἢ συμφοιτητής τοῦ Σολωμοῦ καί τήν ἀνάφερον ἀργότερα στόν Πολυλά παραμένει ἄγνωστο. Ἄγνωστο παραμένει ἐπίσης ἄν ὁ Σολωμός σχολίασε τή συζήτηση, μέ τόν Ἰταλό ποιητή, σέ φίλους του ἐκεῖ στήν Ἰταλία ἢ ὅταν γύρισε στή Ζάκυνθο καί κάποιος ἀπ' αὐτούς τή μετάφερε μετά ἀπό χρόνια στόν Πολυλά. Τό σίγουρο πάντως εἶναι ὅτι παρών στή σχετική συζήτηση ἦταν ὁ ἴδιος ὁ Σολωμός. Παραμένει ὡστόσο ἐρώτημα ἄν τή σχετική φράση τήν εἶπε ὁ ἴδιος, ὅταν ἐγκαταστάθηκε στήν Κέρκυρα, στόν Πολυλά ἢ ὄχι. Προσωπικά συσκολεύομαι νά πιστέψω πῶς ὁ ὄριμος Σολωμός θά καυχόταν στόν Πολυλά γιά μιᾶ νεανική του κουβέντα στόν Μόντη. Ὅπως δὲ ποτε ὁ Πολυλάς ἀπό κάποιον τήν ἄκουσε: ἢ ἀπό γνωστό τοῦ ποιητῆ ἢ ἀπό τόν ἴδιο τόν ποιητή. Πῶς τήν ἄκουσε ὅμως, ὅπως ἀκριβῶς τή γράφει ἢ κάπως ἔτσι; Κι αὐτός πού τοῦ τήν εἶπε πῶς τήν εἶπε ἀκριβῶς, ὅπως τή γράφει ὁ Πολυλάς ἢ περίπου ἔτσι ἢ κάπως διαφορετικά; Τί συγγράτῃσε ὁ

Πολυλάς. Τό νόημα τῆς φράσης ἢ τίς ἴδιες τίς λέξεις της; Γιατί ἀπό τήν ὥρα πού ὑποθέτουμε ὅτι εἰπώθηκε ἡ φράση στόν Μόντη ὡς τήν ὥρα πού τή γράφει ὁ Πολυλάς μεσολάβησαν σαράντα τουλάχιστο χρόνια. Ὅλα τά παραπάνω ἀφοροῦν τήν ἀκριβή μορφή τῆς φράσης, ἡ ὁποία γράφτηκε ἀπό μνήμης μέ τό χέρι τοῦ Πολυλά. Πράγμα πού σημαίνει ὅτι ἡ μόνη βεβαιότητα πού ἔχουμε εἶναι ὅτι ἔτσι τήν ἔγραψε ὁ Πολυλάς. Πῶς ἀκριβῶς τή διατύπωσε ὁ Σολωμός, στόν Πολυλά ἢ ἄλλο πρόσωπο, παραμένει ἐρώτημα.

Ὁ Σολωμός πρέπει νά συζήτησε μέ τόν Μόντη ὅταν ἦταν 19 ἢ 20 χρονῶν τό ἀργότερο, δηλαδή πολύ νέος. Ἄν κοιτάξουμε τό ἔργο του, ἀπό ἐκείνη τήν ἡλικία καί μετά, παρατηροῦμε ὅτι παρουσίασε μεγάλη εξέλιξη. Κάτι πολύ φυσικό. Φαντάζομαι ὅτι ἀνάλογη εξέλιξη θά παρουσίασε κι ἡ σκέψη του κι ὁ προβληματισμός του πάνω στήν προσέγγιση τῆς τέχνης. Ἄραγε ὁ Σολωμός τῶν Ἐλευθέρων Πολιορκημένων θά υἱοθετοῦσε ἐξίσου ἀπόλυτα τό νόημα τῆς φράσης πού εἶπε στόν Μόντη τότε στά 19 του χρόνια; Ἄγνοῦσε τάχα ὁ Σολωμός ὅτι ἡ καρδιά, ἐνός ἀναγνώστη, ἀκροατή ἢ θεατή, ἀνταποκρίνεται ἀκαριαῖα στήν ἐπαφή μέ ὀρισμένη μορφή τέχνης, ἐνῶ ὁ νοῦς ἐνεργεῖ μέ σχετική βραδύτητα; Κι ἄγνοῦσε ἀκόμα πῶς ἀδιαπέραστα στεγανά, ἀνάμεσα στό νοῦ καί στήν αἰσθαντικότητα, εἶναι ἀδύνατο νά ᾤ πάρξουν; Δέν τό πιστεύω. Οὔτε κι ὁ Πολυλάς βέβαια τό ἀγνοοῦσε. Ἡ σχετική φράση ἔχει τή σημασία της μόνο ἂν τή συναρτήσουμε μέ τήν ἡλικία πού τή διατύπωσε, ἂν ᾤποθέσουμε ὅτι τή διατύπωσε ἀκριβῶς ἔτσι, ὁ νεαρός Σολωμός.

Τί συμβαίνει ὁμως σήμερα; Σήμερα, σύμφωνα μέ συναφῆ δημοσιεύματα, ἀποδίνουμε τή φράση γενικά στόν Σολωμό. Κι ἐπειδή Σολωμό θεωροῦμε κατεξοχῆν τόν ὄριμο Σολωμό, τήν ἀποδίνουμε στόν ὄριμο ποιητή. Κάνουμε δηλαδή, ασυνείδητα, μιά χρονική μετάθεση. Τέτοια πού δέν ἀκριβολογεῖ, οὔτε ὡς πρὸς τό ποιός μᾶς παράδωσε τή φράση, οὔτε ὡς πρὸς τό ποιά περίοδο τοῦ Σολωμοῦ ἀφορᾷ. Τή φράση τή διατύπωσε ἔτσι ὁ Πολυλάς καί ἀναφέρεται στόν ποιητή, ὅταν ἀκόμα ἦταν φοιτητής στήν Ἰταλία. Στή Ζάκυνθο ὁ Σολωμός ἐπέστρεψε το 1918, σέ ἡλικία 20 ἐτῶν.

Ἡ περίπτωση τῆς φράσης που προανάφερα ἀποτελεῖ ἓνα ἐνδεικτικό παράδειγμα σχετικά μέ μιά γενικότερη τάση πού ἐπικρατεῖ. Ἐχουμε τήν τάση νά δίνουμε ἀπόλυτο χαρακτήρα σέ γνώμες ἢ ἔργα πνευματικῶν ἀνθρώπων, χωρίς νά τα σταθμίζουμε ἱστορικά καί νά λογαριάζουμε ἔτσι τή σχετικότητά τους. Ἰδιαιτέρα συμβαίνει αὐτό σέ μελέτες πού ἀφοροῦν τό συνολικό ἔργο διάφορων συγγραφέων. Σέ τέτοιες μελέ-

τες χρησιμοποιούνται πολλές φορές τεκμήρια – γνώμες, πράξεις, κομμάτια του έργου – από διαφορετικά χρονικά στάδια της ζωής των συγγραφέων αυτών. Με αντικειμενικό σκοπό να προκύψει ορισμένη «όλική» θέση του μελετητή πάνω στη ζωή ή το έργο ενός ποιητή, πεζογράφου κ.λπ. Θέλω να τονίσω ότι αυτή η τακτική αποτελεί σχεδόν κανόνα. Φαινομενικά οι μελέτες αυτές δεν παρουσιάζουν τίποτα τό ελεγχόμενο. Στην πραγματικότητα ωστόσο ελέγχονται για τόν αυθαίρετο συμφηφισμό τεκμηρίων πού ανήκουν σε διαφορετικές δημιουργικές φάσεις ενός έργου ή προσώπου. Αν τό δεϊ κανείς από τήν όπτική αυτή, ή συνολική μελέτη ενός λογοτεχνικού έργου αποτελεί μάλλον πεδίο λεπτών διακρίσεων παρά συμφηφισμών. Γιατί τά διάφορα εξέλικτικα στάδια αυτού του έργου είναι πάντα ως ένα βαθμό στάδια εξέλικτικων διαφοροποιήσεων. Άλλιως θά ήταν άπλές επαναλήψεις. Καί στό μέτρο πού δέν είναι τέτοιες επαναλήψεις δέν επιδέχονται συμφηφιστική εξίσωση μεταξύ τους. Αυτόνόητο θέ έλεγε κανείς. Πράγματι, αλλά συχνά τό ξεχνούμε.

